

**Əzizə Cəfərzadənin “Rübabə Sultanım” romanında qadının  
fərdi identifikasiyası probleminin bədii dərk**

**Aygün Yusubova**  
Gəncə Dövlət Universiteti  
E-mail: yusubovaaygun900@gmail.com

**Annotasiya.** Görkəmli Azərbaycan nasiri Əzizə Cəfərzadənin bədii yaradıcılığı və onun bir nəslin tarixi fonunda XIX-XX əsrlərdə Azərbaycan ərazisində baş vermiş önəmli ictimai-mədəni hadisələri özündə əks etdirən “Rübabə Sultanım” (2001) adlı romanı təqdim edilmiş məqalədə əhatəli araşdırılmışdır. Ədib bu tarixi romanında Azərbaycan cəmiyyətinin sosial-mənəvi qatlarında qadın əhatələyən mürəkkəb hadisələrin dərin və real təsvirini vermişdir. Roman ictimai gözləntilər və milli çərçivələr daxilində mənəvi kimlik axtarışında olan qadınların qarşılaşdığı daha geniş mübarizə istiqamətini təhlil edən, əsas xarakterik obraz olan Rübabənin həyatını incəliklə toxuyur. “Rübabə Sultanım” əsəri Əzizə Cəfərzadənin yazıçı olaraq qadınlığın çoxtərəfli təbiətini necə əks etdirdiyini, yalnız şəxsi istək və niyyətlərini deyil, eyni zamanda ictimai konstruksiyaların fərdi kimlik üzərindəki geniş təsirini də ortaya qoyur. Qadın kimliyi mövzusu mədəni miras və müasirliyin çarpışdığı arxa planda incələnməklə, bunların roman boyunca təkamülünün necə formalaşdırdığına dair düşüncələrə yol açır. Burada müəllif nikah və analığın həlledici rol oynadığı Azərbaycan mühitində ailə həyatı və qadın kimliyi uğrunda mübarizənin təsvirini prioritet saymışdır. “Rübabə Sultanım” əsəri ilk növbədə “gənc qadın haqqında” romandır və bu əsər həm ədəbi tənqidçilərə, həm də oxuculara, onu “qadın nəsr” adlandırmaq üçün fərqli düşüncələrə və qənaətlərə yol açır.

**Açar sözlər:** Əzizə Cəfərzadə, “Rübabə Sultanım”, qadın nəsr, qadın kimliyi, mədəni miras

**Məqalə tarixçəsi:** göndərilib – 05.05.2026; qəbul edilib – 22.05.2026

**The artistic perception of the problem of female individual identity  
in Aziza Jafarzadeh’s novel “Rubaba Sultanim”**

**Aygun Yusubova**  
Ganja State University  
E-mail: yusubovaaygun900@gmail.com

**Abstract.** The article presents a comprehensive study of the literary work of the prominent Azerbaijani prose writer Aziza Jafarzadeh and her novel “Rubaba Sultanim” (2001), which reflects the important socio-cultural events that took place in the territory of Azerbaijan in the 19th-20th centuries against the historical background of a generation. In this historical novel, the writer gave a deep and realistic description of the complex events surrounding women in the socio-spiritual layers of Azerbaijani society. The novel delicately weaves the life of Rubaba, the main characteristic character, analyzing the broader direction of the struggle faced by women in search of spiritual identity within social expectations and national frameworks. “Rubaba Sultanim” reveals how Aziza Jafarzadeh, as a writer, reflects the multifaceted nature of femininity, revealing not only personal desires and intentions, but also the broad influence of social constructions on individual identity. The theme of female identity, examined against the background of the collision of cultural heritage and modernity, opens the way to thoughts on how their evolution throughout the novel is shaped. Here, the author prioritized the depiction of family life and the struggle for female identity in the Azerbaijani environment, where marriage and motherhood play a decisive role.

“Rubaba Sultanım” is primarily a novel “about a young woman,” and this work opens the way for both literary critics and readers to come up with different ideas and conclusions, calling it “women’s prose.”

**Keywords:** Aziza Jafarzadeh, “Rubaba Sultanım,” women’s prose, women’s identity, cultural heritage

**Article history:** received – 05.05.2026; accepted – 22.05.2026

### Giriş / Introduction

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının dünya ədəbi-mədəni mühitinə bəxş etdiyi qadın yazıçıları arasında mühüm yer tutan xalq yazıçısı Əzizə Cəfərzadə xüsusi dəyərə və zəngin irsə malikdir. O, qadınların problemləri ilə davamlı məşğul olan, onların real həyatda göründüyü kimi canlı, dinamik, çoxyönlü, mükəmməl obrazlarını yaradan, çağdaş roman ustaları sırasında mühüm yerlərdən birini tutan görkəmli qadın yazıçılarımızdandır. Professor Ə.Cəfərzadə uzun illər Azərbaycan Qadınlar Şurasına ləyaqətlə rəhbərlik etmişdir. Nasirin uğurlu yaradıcılıq işlərindən hesab edilən “Rübabə Sultanım” adlı romanı Azərbaycanın ictimai həyatında iz qoymuş şəxsiyyətlərdən, önəmli tarixi hadisələrdən bəhs edir. Əsərin “Xan ata köçdü dünyadan”, “Dəfn”, “Sultanım və dayə”, “Firuzə üzük”, “Köç”, “Nənəşin çəkdiyi bəlalər”, “Dayənin sonu”, “Xəbərlər”, “Adqoyma-şəbbəxeyir”, “Mənim hökumətim”, “Qonaqgəldi”, “Məşhəddə”, “Dönüş”, “Məktəbə”, “Nənə və nəvə”, “Ana və bala”, “Nəgmə müəllimi”, “Şübhələr içində”, “İstintaq”, “Kəblə Həcər”, “Əhmədin gözilə”, “Qayıdış”, “1938”, “Məhəllədə”, “Kəndə”, “Həyətdə”, “Turanın təklifilə”, “Atanın dəfni”, “Xaricilərlə ticarət”, “Qazanc”, “Əzamiyyətlərdə”, “Şair Əlirza”, “Çaparlıda” adlı hissələri mövcuddur. “Rübabə Sultanım” tarixi romanında sürətlə dəyişən və inkişaf edən dünyada qadınların yeni nəslinin ictimai həyata qədəm qoyduğu və müxtəlif çətinliklərlə üzləşdiyi görünür. Romanın bioqrafik olması haqqında görkəmli tədqiqatçı-alim Yavuz Axundlu “Əlimdədir hələ qələm...” kitabında belə yazırdı: “Roman qismən avtobioqrafik səciyyə daşıyır. Müəllifin atası babalarının və özünün həyatı ilə bağlı hadisələr də süjetdə mühüm yer tutur” [1, s.65]. Əsərdə yazıçı müşahidələri çox güclü və inandırıcıdır.

### Əsas hissə / Main part

Xalq yazıçısı Əzizə Cəfərzadənin yaradıcılığı keçmişdən müasirliyə, köləlikdən vətəndaşlığa, Şimaldan Cənuba, millətçilikdən bəşəriyyətə doğru körpü səciyyəlidir. Nasirin yaradıcılığında xüsusi yeri olan “Rübabə Sultanım” romanı süjet xətti, kompozisiya quruluşu və janr özəllikləri baxımından maraqlıdır. “Rübabə Sultanım” romanında yazıçı qadın emansipasiyasının inadkar təbliğatçısı kimi çıxış edir.

Əzizə Cəfərzadə ana tərəfdən Şamaxı xanı Mustafa xan və Şamaxının adlı-sanlı seydilərindən olan Seyid Miragəsinin nəslindəndir. Onun ulu nənəsi Rübabə Sultana həsr etdiyi romanda real hadisələrin cizgiləri, izləri açıq-aydın görünməkdədir. Şamaxı xanı Mustafa xanın qızı Zibənnisa xanımın qızı olan Rübabə Sultan əsərin əsas qəhrəmanıdır. Əsərdə yaddaqalan qadın obrazları – dayə Nənəş, Zibənnisa xanım, Rübabə Sultan, Böyükxanım və Əzimədir. Burada Əzimə obrazı yazıçı Əzizə Cəfərzadənin prototipi olaraq təqdim edilmişdir. Romanda Azərbaycan qadınının mərdliyini, dəyanətini və iradəli kimliyini təqdim edən obrazlardan biri dayə Nənəşdir. Mustafa xan ölümündən öncə dayəni yanına çağıraraq, ona əziz qızı Zibənnisa xanımı əmanət etmişdir. Xan dayəyə öz xəzinəsinin yerini bildirmiş, xəzinənin açarı olan zümrüd üzüyünü ona bağışlamışdır. Romanın müxtəlif bölmələrində dayənin başına gətirilən müsibətlərə rəğmən ona verilən sirri saxlaması, Zibənnisa xanıma, sonra isə onun kimsəsiz qalmış övladı Rübabəyə baxması qadının ana məhəbbəti ilə bu körpəyə sahib çıxması yaddaqalan məqamlardandır. Romanda Suren Matevosyan

surəti xalqımızın qəsdinə duran düşmənin ümumiləşdirilmiş obrazı kimi təqdim edilib. Əzizə Cəfərzadə bu əsərində erməni millətçiliyinin təzahürlərini, antihumanist mahiyyətini açıqlamaq üçün erməni xislətindəki eybəcərliklərə işıq salır, onların öz məqsədləri naminə qadınlarımıza qarşı qəbulolunmaz münasibətlərinin geniş panoramını yaratmışdır. Suren Matevosyan, Mustafa xanın ölümündən sonra, onun varislərinin və xəzinəsinin ələ keçirilməsi üçün əlindən gələni edir. Əsərin “Xəbərlər” adlı bölməsində də ermənilərin mənfur əməlləri pislənir: “- Ay bala, ay başuvuza dönüm, görün bir dünya necə xarab olub. Bu erməni köpəyuşağı öz oğrusunun da sözünü, öz oğrusunun da işini atır bizimkilərin boynuna. Belə əməl sahibidilər bunlar” [2, s.6]. Romanda ermənilər tərəfindən dayə Nənəşin incidilməsinə, ona əzab-əziyyətlər verilməsinə baxmayaraq dözümlülük nümayiş etdirən bu mərd Azərbaycan qadını əsərin sonuna doğru simvollaşır, yaddaşda unudulmaz iz buraxır.

Rübabə Sultanın və Əliheydər qızı olan Böyükxanım əsərdə qadın taleyinin ən ağır və məqamlarını özündə əks etdirən obrazdır. Asifə Telmanqızı “Filoloji araşdırmalar”da bu əsərlə bağlı “Yazıçının yeni romanı” adlı yazısında belə bir məqama toxunur: “Daha çox avtobiografik səpkidə yazılan romanın əsas qəhrəmanları Mustafa xanın nəslindən Rübabə Sultan, onun qızı Zeybənnisə bəyim (Böyükxanım) və nəvəsi Əzimədir. Dövrün bütün hadisələri bu üç şəxsin həyatı fonunda yazıçı tərəfindən şirin bir dillə təsvir olunur” [3, s.138]. Burada obrazların adında yanlışlığa yol verilib, belə ki, əsərdə “Zeybənnisə” adlı obraz yoxdur. Tədqiqatçı-alim, professor Yavuz Axundlunun kitabında da bu məsələ orijinalına uyğun olaraq təqdim edilmişdir: “Hadisələrin gedişindən məlum olduğu kimi, Mustafa xanın nəvəsi olan Rübabə Sultan onu sevən Əliheydlə evlənir. Onun yeni doğulan qızına nəvəsi Zibənnisa xanımın adını verirlər. Lakin Böyükxanım deyə çağırırlar” [1, s.70-71]. Böyükxanımın timsalında erkən nikah, azyaşlı qızların ailə qurmaqla birləşmələrindən alınan hüquqları yazıçının narazılığını ortaya çıxarır. Əsərdə gələcəklərini cəhiz olaraq aparan Böyükxanımın taleyi, həmin dövrdə yaşayan qızların taleyi ilə həmahəngdir. Məlumdur ki, qadınların taleyi tarix boyu fərəhli olmamışdır. Nasir romanda bu məsələni bütün qabarlılığı ilə təqdim etmişdir. Əsərdə ailə münasibətləri, xəyanətə uğramış qadınların ailəni faciəvi lövhələrlə təsvir etməsinə tez-tez rast gəlmək olur: “Böyükxanım qəlbində fikirləşirdi: “Hə, o, müqəddəs çörəkdi. Mənsə təsadüfdən-təsadüfə yeyilən bayram aşısı. İlahi, ata da övladları üçün bayram aşısı olarmış. Ata da övladları üçün bayram paltarını almazmış. Bayram şamı, bayram şirniyyatı almazmış. Uşaqları nənə geyindirərmiş. Doğanda şabbaxeyirin nənə eliyərmiş, öləndə o dünyaya nənə yollayarmış” [2, s.110]. Əzizə Cəfərzadənin inandırıcı boyalarla, real cizgilərlə işlədiyi bədii obrazlar həmçinin, sosial problemləri ifadə etmək üçün seçdiyi səmərəli yol idi. Əsərdə qadınların həyatına təsir edən sosial problemlərə toxunulmuş, müəllif onların hamısının bünövrəsində humanizm böhranının dayandığını vurğulamışdır. Bu böhranının səbəblərini dərinlən açıqlamaq üçün müəllif ailə münasibətlərinə toxunmuş, ərpiməş adət-ənənələri müzakirə müstəvisinə daşmışdır.

Romanda qadınların fərdi identifikasiyası baxımından göstərilir ki, Azərbaycan mühitində qadını maariflənməyə, təhsilə çağırış, onların cəmiyyətdə aktiv rol alması baxımından təbliğat, çoxarvadlılığa, dini xurafata qarşı çıxmaq ideyaları yayıldığı üçün, qadın yazıçı-şairlərin ədəbiyyatda yer alması əhəmiyyətlidir. “Rübabə Sultanım” romanında Əzimə obrazı uşaq yaşlarından valideyn sevgisizliyinə düşən, ata və ana qayğısından məhrum biri kimi diqqəti cəlb edir. O, Rübabə Sultanın və Böyükxanımın yaşadığı əzabları, bunun kökündə dayanan cinsi ayrı-seçkiliyi duyan yeganə obraz təsiri bağışlayır. Əslində Rübabə Sultanın dərin dini inancları vardı, bu inanclara həddindən çox aludə olması balaca Əziməni qorxuya salmışdı. Yazıçı burada balaca qızın yaddaşında iz buraxan təsirli məqamları qabartmaqla dövrün bələblərini əks etdirmişdi. Romanın “Məktəbə” adlı bölməsindən məlum olur ki, Rübabə Sultan qızı Böyükxanımı maarifçi qadın, şamaxılı Şəfiqə xanım Əfəndizadənin açdığı məktəbə göndərir, o, gələcək övladlarının yetişməsi, xalqa faydalı olması üçün mütərəqqi biliklərə yiyələnmələrini tövsiyə edir. Romanda Şəfiqə xanım Əfəndizadə, maarifçi qadınlardan olan Xanım Bakıxanova haqqında da qeydlərə rast

gəlirlik. Əzimənin oxuduğu məktəbdən Güllü Mustafayeva kimi istedadlı rəssam, Kübra Qədirova kimi bacarıqlı uşaq həkimi çıxmışdır. Əzimə məktəbdə müəllimlərinin hamısını, xüsusilə, Xanım Bakıxanovanı daha çox sevirdi. Nasir bu məsələyə aydınlıq gətirərək qeyd edir ki, Əzimənin tarixə meyli, həvəsi Xanım müəllimənin təsiri ilə yaranmışdır.

“Rübabə Sultanım” romanının “Kəblə Həcər” adlı bölməsində Rübabə Sultanın nakam taleyi, Məşhədə gedərək orada dünyasını dəyişməsi, qəbrinin illər sonra sökülüb, yerində park salınması qəriblikdə qalan qadının ən ağır taleyini göstərir. Bu obrazın təhlili zamanı aydın olur ki, Rübabə Sultan müsbətlə mənfini, təsdiqlə inkarı özündə birləşdirən mürəkkəbtəbiətli xarakterdir. Romanda bu obraz yalnız tarixi şəxsiyyət olaraq deyil, həmçinin mürəkkəb psixoloji dünyaya malik fərd kimi təqdim edilmişdir. Onun yaşadığı sıxıntılı günlərin yekununda, nəvəsi Əzimə Məşhəddə acı gerçəkliklə üz-üzə qalmışdır.

Romanın “Çaparlıda” adlı bölməsində nasir tarixi hadisələrin zərurətindən irəli gələn məsələlərdən, o dövrün şahidi qismində bəhs etmişdir. Belə ki, Bakıda bir dövrdə qızların – yaşı çatanların əsgərliyə çağırılması, əvvəl qızların savadlarının, biliklərinin, ad-soyadlarının, səhhətlərinin yoxlanılması, sonra isə cəbhəyə yola düşməsi Azərbaycan qadınının cəsarət meyarı olmasına dəlalət edir. Əsərdə həmçinin, müharibə illərində Azərbaycan qadınının yaşadığı məhrumiyyətlərə rəğmən ayaqda qala bilməsi, obrazların xarakterik və güclü tərəfləri kimi qələmə alınıb. “Rübabə Sultanım” romanında maarifin təbliğatçısı, xüsusən, qızların təhsilinə önəm verən ziyalılardan biri kimi Mirzə İbrahimov obrazına rast gəlirik: “Nazir xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov idi. Mirzə İbrahimov Əziməni tanıyırdı. Az-çox yazdıqlarına, kiçik hekayələrinə bələd idi. Görünür ki, hardasa bir ümidlə yanaşırdı ona. Əziməni görcək dedi: – Hə, daha kəndlərdə dolaşdığın bəsd. Gəl, ali təhsilini qurtar” [2, s.337].

“Rübabə Sultanım” romanının “Çaparlıda” adlı bölməsində kənd mühitində formalaşmış Anaxanım obrazının Əzimənin gətirdiyi kitablardan istilik üçün yandıraraq istifadə etməsi, Əzimənin bu hadisə qarşısında yaşadığı sarsıntı öz əksini tapıb. Burada qadın dünyasının psixokulturoloji aspektlərinin açılmasına cəhd göstərilmişdir. Anaxanım obrazı qadın psixologiyasının sosial-məişət mühitində necə deformasiyaya uğradığını göstərən xarakterik nümunə kimi diqqəti cəlb edir. Nasir bu obraz vasitəsilə ağır məişət şəraitində yaşayan qadınların timsalında intellektual dəyərlərinin necə arxa plana keçdiyini bədii şəkildə ümumiləşdirir.

### **Nəticə / Conclusion**

Əzizə Cəfərzadənin “Rübabə Sultanım” əsərində qadın obrazları hər şeydən əvvəl, qadın şüurunda, idrakında real dəyişiklikləri əks etdirir. Nasirin yaratmış olduğu qadın obrazları tarixi və sosial proseslərə bilavasitə nəzarət etmək iqtidarında ola bilmirlər. Nəticədə, öz müqəddəratını təyinetmə probleminin qarşılıqlı əlaqəsi yazıçı və onun qəhrəmanları arasında inkaredilməzdir. Təbii olaraq bədii yaradıcılığında mühüm yeri olan qadınlarla bağlı məsələlərdə yazıçı mücərrəddliyə deyil, real tarixə və özünün şahid olduğu hadisələrə istinad etmişdir. “Rübabə Sultanım” romanı qadının fərdi identifikasiyası probleminin Azərbaycan tarixi nəsrində uğurlu bədii həll nümunələrindən biridir.

### **Ədəbiyyat / References**

1. Axundlu Y. Əlimdədir hələ qələm. – Bakı: Adiloğlu, 2003, 192 s.
2. Cəfərzadə Ə. “Rübabə Sultanım”. Seçilmiş əsərləri, VI cild. – Bakı: Elm və təhsil, 2021, 352 s.
3. Telmanqızı A. “Yazıcının yeni romanı”. – Bakı: Filoloji araşdırmalar, 2002, 139 s.